

Dohnal, Josef

**[Demetz, P. Böhmische Sonne, Mährischer Mond. Essays und
Erinnerungen]**

Opera Slavica. 1998, vol. 8, iss. 3, pp. 58-60

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/117178>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Demetz, P.: *Böhmische Sonne, Mährischer Mond. Essays und Erinnerungen*. Wien 1996, 168 s.

O tom, že vzpomínkový a esejistický žánr nemusí být pro historiky a teoretiky literatury nezajímavý, svědčí fakt, že Peter Demetz, dnes americký literární vědec, který vyrostl v českých zemích, odkud odešel v roce 1949, se nesnaží za žádnou cenu vystupovat jako někdo, kdo si je vědom své autority a svých znalostí. Spíše právě naopak – naprosto většinu svých (i faktografických) poznámek podává veskrze osobním tónem a z osobního pohledu, navíc jakoby skromně a bez nároku na jakoukoli autoritativnost svých výroků.

Začíná to již ve vzpomínkové pasáži *Mit zähneknirschender Hoffnung*, ve které vzpomíná na srpen roku 1968. Jde tu zčásti o vzpomínky, zčásti o tendenci k reportáži, navíc „opepřenou“ osobními vzpomínkami a reminiscencemi na dobu dávno před tímto datem, před autorovým odchodem z Československa, ba i před II. světovou válkou. Osudné události jsou díky tomu zarámovány do podstatně širšího – historického i osobního – rámce, který jim dává hloubku a jakoby souhrnný, čímsi sjednocující smysl.

Cit pro tento smysl jako by vedl Demetze i k další části nazvané *Zu einer Literaturgeschichte Schwejks*, ve které se zmiňuje o místě Švejka v dlouhé řadě pícarů i o jeho specifických rysech stejně jako o Jaroslavu Haškovi a jeho životě, plném kuriózních situací ne nepodobných situacím, do kterých se dostává Švejk (s. 30-34). Švejkovu taktiku bezvýhradné akceptace okolního světa bez protestu spojuje s její heuristickou hodnotou – dochází díky ní k dokonalému vyjevení se nedobré reality. Všlma si pak i Brechtova vztahu k této postavě, vidí však kromě jiných důležitých rozdílů i podstatný – jak se mu zdá – rozdíl v jazyce obou autorů.

Velice osobní je pak Demetz v další části nazvané *Schwierige Rückkehr*. Ukazuje tu, jak se dokáže stylizovat v úvodní pasáži (zpovídá se ze svých dojmů při přiljetu do Prahy po letech pobytu mimo ČR), rychle ale přechází od této části textu ke vzpomínkám na doby dávno minulé – na své mládí, na rodiče, na své přátele, na Prahu „prvo-republikovou“, ale i ke svým dojmům z nově poznávané Prahy a životního stylu jejích obyvatel. Sympatická lehkost, se místy mísl s ironií i sebeironií, s řadou detailních postřehů či naopak zobecňujících soudů, které někdy vyrůstají z takových kořenů drobností až banalit, že si „domácí“ čtenář uvědomuje jejich oprávněnost až dodatečně: Demetzův jakoby trochu odcizený pohled odkrývá novou perspektivu na to, na co jsme si až moc zvykli (jakou radost by měli z takového ozvláštňení ruští formalisté!).

Schopnost vzhledu pak nezapře ani v další studii *Öffentliche und kapillare Geschichte*, ve které se obrací ke srovnávacímu pohledu na českou a německou literaturu před, během a zčásti i po „něžné revoluci“. Neunikají mu rozdíly, které mezi oběma prostředím existují a které mají podle jeho názoru své kořeny v předchozím vývoji, především v charakteru disentu a opozice v obou národních prostředích – o německém soudí, že pojal vypořádávání se s minulostí podstatně úžeji než české. Podle Demetzova názoru měla opozice blíže k disentu v ČSSR, bývalé Československo bylo

po roce 1948 dříve a hermetičtěji uzavřeno vůči okolnímu světu. Autor se rovněž snaží rozlišit mezi dvěma významnými představiteli disentu – M. Kunderou a V. Havlem. V závěrečné pasáži pak vyslovuje názor (a několika příklady ho dokládá), že v bývalé NDR bylo opoziční hnutí a disent založeno spíše na Heglově dialekticko-materialistické filozofii, v bývalé ČSSR pak spíše na půdě surrealismu.

Podněty pro čtenáře přináší i další stať *Prag und Babylon: Zu Kafkas „Das Stadtswappen“*. Demetz vychází z traktování Babylónské legendy, připomíná Ernsta Weisse a dostává se k analýze Kafkovy paraboly. Při hledání sémantické podstaty autorova záměru dochází až k dvojímu možnému traktování slova *Himmelsturm* jako „Himmels-Turm-Bau“ (stavba věže do nebe, nebeské věže) či jako biblickému významu bližšímu „Himmel-Sturm-Bau“ (stavba útočící na nebe). Zkoumá strukturu Kafkovy práce i po stránce gramatické (změna použitého slovesného času), aby ji spojil se stránkou významovou.

Bylo by asi nemyslitelné, aby při přemítání o pražské literatuře unikl Demetzovi Rilke. Jeho *Noch einmal: „René Rilkes Prager Jahre“* vede čtenáře k Rilkevi jako někomu, kdo si zasloužil pozornost vedle jiných postav pražské německé literatury, pokouší se přemítat o tom, na jakém základě a jak se formovala Rilkeova pozice v literatuře, zaměřuje se na problém Husa v jeho díle, na Rilkeův vztah k intencionálnímu podkladu Zeyerovy tvorby, neuniká mu tihnutí Rilka k tématu jeptišek – a opět tu nacházíme spíše formu otázek, námětů, i vědomí nejasnosti; vždyť na otázku, jak se mladý Rilke proměnil ve vynikajícího „jazykového kouzelníka a básníka“, bude prý možno najít odpověď až mnohem později než nyní.

Demetzova cesta vedoucí ho k podstatám nemůže minout postavu T. G. Masaryka, přičemž podnětem k tomu se mu stává Masarykův zájem o Goethova Fausta (*Masaryks Faust*). Masaryk považuje Fausta za titána, za hrdinu, který experimentuje nejen s věcmi, ale ve svém povýšení nad ně i s lidmi – dokladem toho je mu Markétka, kterou se nesnaží chápat jako ideál, ba naopak. I „titán“ Goethe byl pravděpodobně schopen žít jen s ženami, které zdaleka nedosahovaly jeho „výše“. pomáhaly mu setrvat v jeho egoismu osobním, intimním i sociálním. Podle Masaryka o tom svědčí i spisovatelův zájem o postavu Ifigenie. Faustovi – potažmo i Goethovi – pak vytýká etický diletantismus, esteticismus, který nečiní dostatečného rozdílu mezi dobrem a zlem: estetika prý i u Goetha převládá nad etikou. Demetz tu ukazuje, nakolik Masarykova interpretace Fausta souzní s interpretací katolických i protestantských badatelů XIX. stol., aniž by ovšem tvrdil, že by byl Masaryk církevní interpretací přímo ovlivněn. Později (Světová revoluce) prý Masaryk přechází k politické dimenzi interpretace Fausta jako dokladu pruského militarismu, egoismu, solipsismu a titanismu.

Další esej *Ein Flaneur in Brunn: 1938* je vzpomínkově laděn a uvádí čtenáře do především předválečné situace Brna jako města, ve kterém specifickým způsobem koexistovalo několik jazykově i dalšími rysy odlišných kultur, především však kultura české většiny a německé menšiny, jež autor vnímá jakoby ve dvou časových úrovních – vzpomínky aktualizují vnímání studenta, jímž Demetz v té době byl, komentující a ra-

cionalizující hlas je však vnášen vypravěčem dávno od daných událostí vzdáleným a povzneseným nad malichernosti mládí.

Poslední esej knihy, *Die Legende vom magischen Prag*, pak opět přesvědčuje o Demetzově zájmu o české realie z oblasti historického vývoje tohoto prostředí jako vzájemného střetání, obohacování i krystalizování vzájemně odlišných kultur. Zdá se mu, že mysticismus, který v souvislosti s Prahou aktualizovala především literatura *fin de siècle*, vnikal podstatně dříve. Nachází jeho stopy už na přelomu 13. a 14. století a sleduje jej až do doby nejposlednější. Zvláštní pozornost věnuje především postavě rabiho Lōwa a s ním spojené legendě o Golemovi, době Rudolfa II. i reflektování těchto a dalších postav v dílech F. Crawforda, R. M. Rilka, J. Karáska ze Lvovic, G. Apollinaira i G. Meyrinka stejně jako v pozdějším českém surrealismu. Neuniká mu ani skutečnost, že po r. 1989 s zmiňovanou „magie Prahy“ stává spíše atrakcí pro turisty, spíše zbožím než něčím, co by bylo šife reflektováno ve vědomí současníků.

Demetz v celé své knize prokazuje schopnost poučeného, leč neofelého pohledu na specificky české (či moravské) realie, prostředí i dějiny, propojuje je citlivě se svými vzpomínkami i současnými reflexemi dění v této zemi. Česká současnost je mu však vždy výrazem čehosi, co má své kořeny podstatně hlouběji. Jako znalec těchto kořenů, souvislostí – nejen teoreticky, ale i prakticky, vždyť v nich vyrůstal – si však nikde neosobuje vyslovovat kategorické soudy. Je veden tendencí chápat, uvádět na pravou míru, s vctěním ukazovat, nakolik lze dnešek a minulost uvést do vzájemného vztahu. A stále je cítit jakési vědomí nadhledu – stálé přenášení se nad jediný možný zorný úhel, stálé hledání hlubinných souvztažností jdoucích značně za jakoukoli jednu jedinou „pravdu“. Tato jeho pozice mu dává možnost vyslovovat hypotézy o tušeném, ale i dívat se na věci jinak, z pozice pozorovatele stojícího mimo a nesnažícího se být příliš subjektivní, byť se ho vše poněkud týká.

Josef Dohmal

Клибанов, А. И.: *Духовная культура средневековой Руси*. Москва, «Аспект-Пресс», 1996, 368 str.

V posledním desetiletí, zřejmě v souvislosti se zásadními změnami, kterými prochází, začíná Rusko znovu hledat "samo sebe", kořeny a zdroje své duchovnosti, své místo na křižovatce kultur. Sovětské období z pochopitelných důvodů sebereflexi tohoto druhu nepřálo, takže v oblasti odborné literatury takto zaměřené se navazuje spíše na díla předříjnová, většinou z přelomu XIX. a XX. století, z nichž ta nejzávažnější jsou znovu vydávána jako tzv. *pereizdanija*. Vznikají však i díla nová. Jedním z nich je kniha A. I. Клибанова *Духовная культура средневековой Руси*, zamýšlená jako vysokoškolská učebnice pro studenty humanitních specializací, ale uveďme již zde, že tento svůj záměr v mnoha směrech překračující.